

TWEE GETUIGENISSEN OVER RUMST IN DE BRABANTSE OMWENTELING

Als er een periode is van de geschiedenis van onze streken die een opstoot in historisch onderzoek zou kunnen gebruiken, is het wel de korte maar hevige beweging die de geschiedenis is ingegaan als de Brabantse Omwenteling¹. In reactie op de onbesuisde hervormingen van keizer Jozef II verhardde de tegenstelling tussen de Brabantse lokale en regionale elites en de landsheer vanaf 1787 zienderogen. Opmerkelijk hierbij was dat de oppositie minder werd geleid vanuit de traditionele tegenkracht tegen het vorstelijke centralisme, de adel, dan vanuit de twee andere standen in de Brabantse vertegenwoordigende organen, namelijk de (reguliere) clerus en de derde stand, die in de Staten van Brabant was vertegenwoordigd door de leiders van de ambachten in de voornaamste steden, namelijk Brussel, Antwerpen en Leuven.

Binnen de oppositie ontstond al gauw een interne tegenstelling tussen twee stromingen, beide geleid door een Brussels advocaat. De eerste groep, statisten geheten, werd geleid door Hendrik van der Noot en streefde naar een herstel van het evenwicht tussen vorst en standen, zoals dat bestond voor de hervormingen van Jozef II. Daartoe rekenden zij vooral op buitenlandse steun. De andere groep, die naar haar leider Jan Frans Vonck “vonckisten” ging heten, vond meer aansluiting bij het verlichtingsdenken, dat ook in Frankrijk had geleid tot revolutionaire woelingen. Zij hoopten op een volksopstand tegen Jozef II, en rekenden daartoe vooral op de plattelandsbevolking. Naar het oordeel van de vonckisten had die immers alle redenen om ontevreden te zijn, nu zij niet direct betrokken was bij het bestuur van het hertogdom, maar hoogstens indirect vertegenwoordigd werd door de abten van de grote abdijen, die vaak een grote rol speelden in de plattelandspastoraal en zo een officieuze status als beschermheren van de landelijke bevolking hadden verworven.

In het jaar 1789 escaleerde het conflict tussen Jozef II en zijn onderdanen in de Zuidelijke Nederlanden volkomen, en in het najaar wees alles erop dat een gewapende confrontatie niet langer kon uitblijven. Statisten en vonckisten hadden een voorlopige alliantie gesloten, en probeerden vanuit Breda een inval in onze streken op het getouw te zetten, die dan aanleiding moest geven tot de door Vonck en de zijnen gewenste volksopstand. Op 27 oktober 1789 had het legertje van de patriotten onder leiding van generaal Jan Andries van der Mersch de Oostenrijkers verrassend verslagen in Turnhout, en in de loop van november van datzelfde jaar hielden beide partijen elkaar min of meer in evenwicht – met dien verstande dat iedereen wist dat deze situatie niet was gemaakt om te blijven duren.

Ook in Rumst konden de opposanten, die vaak “patriotten” werden genoemd, op sympathie rekenen, zoals blijkt uit een brief die Diu de Blaesvelt, procureur-generaal van de Grote Raad van Mechelen, op 23 november 1789 aan zijn collega Goubau richt. De brief gaat over de vaak

---

¹De beste studie over de Brabantse Omwenteling blijft J. POLASKY, *Revolution in Brussels 1787-1793*, Brussel, Paleis der Academiën, 1985. Oudere studies zijn vaak zo goed als onbruikbaar wegens hun hoogst partijdige insteek.

weinig succesvolle pogingen van de regeringsgezinde Diu om de sterker wordende oppositionele beweging te beteugelen in het Mechelse. Over Rumst schrijft hij het volgende:

'En meme tems j'ai écrit une lettre à ceux de la loi de Rumpst, touchant leur fameux secrétaire, Merry, repris dans la liste des prétendus patriotes, qui s'est aussi absenté, et à la quelle le bourgemaître m'a fait la réponse ci-joint en copie².'

Of in vertaling :

'Tegelijkertijd heb ik het magistraat van Rumst aangeschreven, met betrekking tot hun fameuze secretaris, Merry, wiens naam prijkt in de lijst van zogenaamde patriotten, en die ook spoorloos is. De burgemeester heeft me geantwoord met de brief die als bijlage gaat.'

Jammer genoeg is de brief van de burgemeester niet bewaard gebleven samen met de brief van Diu. Allicht is er ook niet veel gevolg aan gegeven, want begin december 1789 stortte het Oostenrijkse bestuur over onze streken helemaal in en ontstond een kortstondige confederatie van zelfstandig bestuurde gewesten onder de naam Verenigde Nederlandse Staten, of in het Frans *Etats belgiques unis* – een doorzichtige verwijzing naar het Amerikaanse republikeinse experiment van enkele jaren voordien.

In de nieuwe constellatie lag de macht duidelijk bij de aanhangers van Van der Noot, die samen met de Antwerpse kanunnik Pieter Simon van Eupen de sterkhouder was van het regeringsapparaat. Dat zij het niet onder de markt hadden, spreekt voor zich. Militair gezien beseften de nieuwe bewindvoerders dat hun vrijwilligersleger volstrekt niet in staat was partij te zijn voor de geofende Oostenrijkse troepen, die het hertogdom Luxemburg stevig in handen hielden, en ongetwijfeld een poging zouden doen om de andere provincies te heroveren. Internationaal gezien diende de regering te laveren tussen de belangen van de grote mogendheden, en dat in de onoverzichtelijke beginfase van de Franse Revolutie. Enige steun kon zij vinden bij Pruisen en de Verenigde Provinciën, maar geen van deze landen was bereid die steun zo ver te drijven dat hij zou leiden tot een open conflict met Oostenrijk. Binnenlands namen daarenboven de spanningen toe tussen statisten en vonckisten, inclusief lynchpartijen van vermeende vonckisten in het overwegend statistische Brussel. Elders, zoals in de streek rond Oudenaarde, kwamen boeren in opstand in naam van de keizer.

Zeker die laatste evolutie baarde Van der Noot en de zijnen zorgen, omdat ze aansloot bij de retoriek van de vonckisten, die hun revolutionair project graag ondersteund zagen door de plattelandsbevolking. Een tegenoffensief was dus noodzakelijk, en de statisten maakten van de nood een deugd door de werving voor het leger van de Verenigde Nederlandse Staten te combineren met een grote steunbetuiging voor hun bewind. Daarbij kregen ze de nodige hulp van de plattelandsclerus, die succesvol hielp met het mobiliseren van de lokale bevolking. In

---

²Brussel, Algemeen Rijksarchief, Grote Raad Mechelen, *Correspondances du Grand Conseil*, f 209-210, 23 november 1789. Zie over deze brief en zijn context ook A. VERSCUREN, *The Great Council of Malines in the 18th century. An Aging Court in a Changing World*?, Cham, Springer, 2015, 293.

mei en juni kwamen geregeld delegaties uit de Brabantse plattelandsgemeenten naar Brussel om daar hun steun aan de Staten te betuigen.

Deze steunbetogingen werden gedetailleerd beschreven door de Brusselse burger Gérard in zijn handgeschreven “Journal des Troubles”, dat wordt bewaard in de Brusselse Koninklijke Bibliotheek. Hij vermeldt ook een bezoek van een grote delegatie uit Rumst en Reet – en dit in de nonchalante spelling die zo kenmerkend is voor de achttiende eeuw:

“Le 22 juin 1790 arriverenta Bruxelles les habitans de plusieurs villages du quartier d’anversscavoir

Les habitans du village de Rumpst au nombre de 4 a 500 parmi les quels il y avoit environ 40 chevaux. Ils etaient divises en trois corps le premier de jeunes gens ou volontaires exerces, le second des habitans non exerces, le troisieme des enfans. Ils etoient accompagnes de trois chariots ornés d’inscriptions et d’emblemes.”

“Op 22 juni 1790 kwamen te Brussel inwoners aan van meerdere dorpen uit het kwartier van Antwerpen, met name

De inwoners van het dorp Rumst, ten getalen van vier- of vijfhonderd, waarvan ongeveer veertig te paard. Zij waren ingedeeld in drie eenheden, waarvan de eerste bestond uit jonge mannen, of geoefende vrijwilligers, de tweede uit niet geoefende inwoners en de derde uit kinderen. Zij waren vergezeld van drie wagens die versierd waren met opschriften of emblemen³.”

Jammer genoeg vermeldt Gérard niet welke afbeeldingen of teksten op de wagens waren afgebeeld, maar er kan van worden uitgegaan dat het ging om steunbetuigingen aan de statenpartij of schimpscheuten tegen de vonckisten. Dat er in Rumst geoefende vrijwilligers waren, wijst erop dat de tocht naar Brussel niet zonder voorbereiding was gebeurd. Speelde de secretaris allicht een rol in het organiseren van een lokaal vrijwilligerskorps ?

De Rumstse delegatie mag, voor de bevolkingscijfers van die tijd, belangrijk worden genoemd. Toch was zij niet uitzonderlijk groot: uit Waarloos en Walem kwamen ongeveer driehonderd inwoners naar Brussel, uit Duffel achthonderd, uit Sint-Katelijne-Waver duizend en uit Boom zelfs tweeduizend.

Gérard vermeldt ook een delegatie uit Reet:

“Les habitans de Boom furent suivis des habitans du village de Reedt, au nombre de 3 a 400 parmi lesquels il n’y avoit point d’enfans. Les volontaires qui avoient des colets et paremens rouges etoient au nombre d’environ 200 et ils se firent remarquer par l’habilete et la dexterite avec lesquelles ils firent differentesevolutions militaires quoi qu’ils fussent fatigues d’un voyage de sept heures dans la plus grande chaleur du jour qui etoit excessive.”

³Brussel, KBR, Handschriftenkabinet, Gérard, Journal des Troubles des Pays-Bas, deel IV, 207.

“De inwoners van Boom werden gevolgd door de inwoners van het dorp Reet, ten getale van drie- tot vierhonderd. Bij deze groep waren geen kinderen. De vrijwilligers, die rode kragen en versierselen aan hun kleding droegen, waren ten getale van ongeveer tweehonderd en vielen op door de kwaliteit van hun militaire exercities, en dit ondanks het feit dat zij vermoeid waren na een reis van zeven uur in de hitte van de dag, die toen groot was⁴.”

Het hoogtepunt van de dag was het onthaal van de delegaties door Van der Noot in eigen persoon, waarover Gérard het volgende schrijft:

“Lorsqu’ils furent devant l’hôtel du Congrès, M. Henri Vandernoot les loua sur le progres qu’ils avoient déjà fait dans l’exercice militaires [et] les exhorta de continuer et leur dit qu’on fourniroit des armes a chaque village et qu on donneroit des prix a ceux qui tireroit les coups de fusil avec le plus de justesse.

La plupart de ces villages portoient avec eux des ecriteaux avec des inscriptions quelques unes a l’honneur des Etats de Brabant et de M. Vander Noot d’autres contenant des satires contre l’avocat Vonck et ses partisans.

Quelques uns de ces Villages portoient avec eux le prix d’un ou de plusieurs canons qu’ils offrirent comme un don patriotique.”

“Toen ze ter hoogte van de regeringsgebouwen waren, preees Hendrik van der Noot hun vooruitgang in het wapenbedrijf, en spoorde hij ze aan om zo voort te doen. Hij beloofde dat elk dorp wapens geleverd zou krijgen, en dat prijzen zouden worden uitgereikt aan wie het meest precies met het geweer zou schieten.

De meeste dorpen voerden bordjes met zich mee met teksten, sommige ter ere van de Staten van Brabant en van Van der Noot, andere met satirische teksten tegen advocaat Vonck en zijn aanhang.

Sommige dorpen brachten ook geldsommen naar Brussel, ter waarde van een of meerdere kanonnen, die zij als vaderlandslievende giften afgaven⁵.”

Noch de wapens, noch de steunbetuigingen zouden echter volstaan om de Verenigde Nederlandse Staten te redden. Op 20 februari 1790 was Jozef II overleden, zodat de grootste tegenstrever van de revolutionairen niet meer in het spel optrad. Zijn broer en opvolger, keizer Leopold, toonde zich compromisbereider dan zijn voorganger, wat het revolutionaire vuur deed afkoelen. De radicalisering van de Franse revolutionairen zorgde er ook voor dat de discrete bondgenoten van Van der Noot in het buitenland de een na de andere eieren voor hun geld kozen, en streefden naar een grote anti-Franse alliantie, inclusief de Oostenrijkers. Op 22 september 1790 versloegen Oostenrijkse troepen het leger van de Verenigde

⁴Brussel, KBR, Handschriftenkabinet, Gérard, *Journal des Troubles des Pays-Bas*, deel IV, 210.

⁵Brussel, KBR, Handschriftenkabinet

Nederlandse Staten verpletterend bij Falmagne, in het graafschap Namen. Het einde van het revolutionaire experiment was daarmee onvermijdelijk geworden.

Acht jaar later, nadat de Fransen voor de tweede keer onze streken hadden bezet, zouden het echter vaak voormalige lokale leiders van de Brabantse Omwenteling zijn die het voortouw namen in de zogenaamde Boerenkrijg van 1798. Het zou dan ook niet verbazend zijn dat een aantal inwoners van de Rupelstreek die in 1798 betrokken waren bij het verzet tegen de Fransen op die warme zondag van juni 1790 door Brussel hadden gemarcheerd.

Frank Judo

Uit het fotoarchief

